

V. GILBERT EDIT

CENTRUM, DECENTRUM, PERIFÉRIA, PROVINCIA – HELYEK MEGÉLÉSE ÉS KIBESZÉLÉSE PÉCSI KÖZÖSSÉGI TEREKBE

Szaktudomány, az irodalomtudomány és a közbeszéd is gyakran él térbeli, vizuális metaforákkal: centrum, periféria, magaslat, mélység, határ, mezsgye... Világirodalmi kiadványsorozatunk az első kettőt állítja (ál)oppozícióba. Máshonnan, a határon túlról, oldalnézetből tekinthet át a szomszédos s a távolabbi irodalmakra egy kultúra képviselője, s összevetheti a feltáruzó látványt a sajáttal (vagy az általa hivatásszerűen vizsgálttal). Mind a földrajzi periféria (valaminek a „szél”-e), mind a perifériális (nem centrális, nem frontális, hanem máshonnan, pl. a szomszédból vagy kisebbségből közelítő) nézőpont, mind a „személyes megközelítés” jelentése aktiválódik esetünkben. A különféle és különféle értelemben vett centrumok és perifériák interakciója (ezek az irodalmárok valóban és szó szerint beszélgetnek egymással irodalmaikról) kiad valami unikális és holisztikusat.¹

E sokszoros és bonyolult, magyarázatot igénylő interferencia a két fenti kategória között arra indított bennünket, hogy a téma köré szerveződő egyesületünket már egyetlen, összevont néven illessük, ami kiutat mutat a kettősségek fénytöréséből. Ennek jegyében jött létre a decentrum elnevezése. A mi megfogalmazásunkban s a korábbiak viszonylatában ez alternatív centrumot jelent a periférián. Egyenrangú, partneri diszkurzív helyzetet, öntudatos rákérdezést közös dolgunkra. S minthogy a pécsi EKF-pályázással párhuzamosan született, nyilvánvaló volt a mi elhelyezkedésünk tudatosítása Pécsben mint földrajzi s szellemi egységben, s Pécs elhelyezése magunkon át is az ország s a világ koordinátái között. A Pécs-decentrum Kulturális Egyesület a városon belül, a nem-hivatalos, nem-akadémikus szférában, a civilek, laikusok, szakmabeliek, az egyetem és a város, a belváros és külváros átfedésében jelöli ki helyzetét.² A Metszéspontok-konferencián is többször elhangzott a *decentrum* szó, s úgy vélem, kezd polgárjogot nyerni lexi-

1 Speciális a fordító és a komparatista filológus, irodalomtörténész helyzete, aki kívül is van, és belül is a fordított kultúrán (V. Gilbert 2003, 2004a, 2004b, 2005). Az utolsó betűig mindent feltettünk az internetre: www.pecsdecentrum.extra.hu

2 Alaposabban is körüljárhatjuk a kérdést, az árnyoldalai felől is (V. Gilbert 2010).

gyított sérelmeinkkel, s visszaszorítjuk a panaszkulturát azzal, hogy erényeinknek, eredményeinknek is tudatára ébredünk, és elkezdjük öntudatosan képviseljük azokat. Mindezek eredőjeként jogos elvárásaink is megfogalmazódhatnak, s felemelhetjük szavunkat, hallathatjuk hangunkat hátrányaink, sérelmeink jogos orvoslása érdekében.

Ennek jegyében, az egészségesebb társadalmi és egyéni mentalitás kialakítása érdekében hoztuk létre 2010-es közéleti-kulturális kerekasztalainkat. Kultúroltásnak elnevezett fesztiválunk gazdag kínálatából azokról a programokról, törekvésekről számolnék be, melyeken a fenti egyeztetésre, mediálásra törekedtünk. Helyszíneinket is e törekvésünk alapján választottuk ki: a centrum és periféria ellentétét oldották – reményeink szerint – decentrummá. Tavasszal gyönyörű belvárosi helyszínen, a CKH-ban (Civil Közösségek Háza) beszélgettünk különböző vallások papjaival egy orosz regényről, ami a zsidó-keresztény közéletést célozta meg, s vetettük fel, miként nevelhetnénk magunkból igényes laikust, aki megszólal s kérdez a közösség s a maga ügyeiben, aki öntudatos, érdeklődő, felkészült, kommunikatív – és szolidáris. A tér, az idő, az építészeti is varázslatos, megújult belvárosi palota – ami gazdag polgárháztól úttörőházon át nevelők házáig sokféle metamorfózison ment át, s adott otthont különféle rétegeknek – most a kispénzű civilek fellegvára. Ennél többet nem kívánhatunk, főként hogy a város legszebb, összenyitott közösségi belső udvarára is kiléphettünk a szünetekben. S mégis tovább-, odébbálltunk: kísérletünk kísértése és etikánk indítása ősszel alternatív helyszínekre vitt el bennünket. Az Origo Szalonba a Komlói útra, a keleti városrészbe, s a Kantabárba, a belvárosi alternatív bohémtyarára. Az elsőben már valósultak meg kulturális programok, nem is kevés, hiszen az autószalon valamelyest profilt váltott, s a köréje települt egyesület évek óta szervez a környék lakóinak programokat: költőklubot, kiállításokat, különféle találkozókat. Mi az egyetemről, annak holdudvarával érkeztünk hozzájuk – részben haza, mert egyesületünk tagjainak egy része ezen a környéken lakik. Érdekes tapasztalat, hogy mennyire nehezen hitték el belvárosi meghívottaink, hogy a belsővárosfalon, a cityn kívülre kell jönniük. A perifériák támogatása, emancipálása létezik – ám leginkább csak elméletben. Mégis kitaláltak valahogy hozzánk, az Origo Házba. Ismerkedtek az új, izgalmas, üvegfalakkal határolt szalonnal, e modernista helylyel, helyzettel egyetemistánk, kollégáink, barátokoztak helyiekkel, a fogadó egyesület irodalmi körével, akik meghallgatták az általunk hozott verseket, beszélgetésbe elegyedünk a városrész képviselőjével, környékbeli lakókkal, s részt vettünk egymás programjain. Határon túli magyar alkotók dokumentumfilmjeit néztük meg együtt s diskuráltunk azokról a jelenlévőkkel. Érdekes volt a kisebbség-,

perifériatudatra tekinteni egy ismeretlen aspektusból: a bukaresti magyar tévések felől, akik Románia legtöbb magyart magába foglaló városából hoztak híreket. Megapoliszból jöttek az erdélyi városokból oda költöző, Erdélyben rendkívül ismert magyar tévések, akik budapesti lakhellyel is rendelkeznek, így meglehetősen árnyaltan tudtak reflektálni a felvetődő kérdésekre: milyen állapotok határán élni, s ez megtermékenyítő hatású-e – avagy éppen fordítva. Egyikük úgy érezte, román és magyar identitása kivonódik egymásból, másikuk, hogy összeadódik.

Meghívottaink is vitáztak egymással: egyikük a megbékélés, a lövészárkok betemetése, másikuk a jelenbeli kiegyenlítés, a kompenzálás: az általa eddig elhanyagoltként vélt tábor, illetve a határon túliak erőteljesebb támogatása mellett tette le a voksot.

A másik helyszín más értelemben tekinthető perifériának. Kis belvárosi belső udvarban meghúzódó retró hangulatú, évtizedes feliratokkal, tárgyakkal, plakátokkal felszerelt művészanya, ahol néhány zenei eseményen és bulin kívül nem volt még rendezvény. Mi azt vitattuk meg egyrészt náluk: milyen a mai Magyarországon nemzetiséginek vagy külföldinek, illetve magyarnak, de határon túl született magyarnak lenni. Másrészt a főváros-vidék kultúrtörténetével érkezünk hozzájuk, nemzetközi kitekintésben. Politikusokat, parlamenti képviselőket hívtunk (mindig más pártból invitálunk valakit), akikkel ezt a nehéz, fájdalmas hátrányt

kívántuk megvitatni, feltárni előttük egy vidéki nagyvárosban élő értelmiségi csoport esélyhátrányait. A fogalmi tisztázás nehezen haladt, folyton anekdotázásba és szégyellős háritásba, illetve mentegetőző támadásba torkollott. Sokrétű tanulságot hordozott ez a program. Egyrészt azt, hogy ha író is jelen van, aki ráadásul fővárosi, akkor az ő hiúsága és karizmája félreviheti az érvelés menetét. Nem fogadja el, nem engedheti meg magának annak a tudomásul vételét, hogy ők előnyben lennének a nem fővárosiakkal szemben. Szereptévesztésben is volt: elfelejtette, hogy őt mint képviselőt hívták: mások érveit, tapasztalatát kellett volna meghallgatnia, képviselnie, továbbvinnie.

Kiderült, hányféle rárokódás került e szavakra. Vidéki=népi(es), jobboldali. Fővárosi=urbánus, kozmopolita, baloldali, liberális. Javasoltuk a vidéki helyett a semlegesebb hangzású és jelentésmezéjű nem-budapesti és országos kifejezések használatát.

Elemző példákon, helyzetjelentéseken át megtudtuk, hogy másutt, azokban a szerencsésebb helyzetű országokban, ahol több egyenrangú nagyváros is létezik, természetesebben alakul ki funkciómegoszlás köztük.

Mi pedig folyton beleütközünk abba a feldolgozatlan, s egyelőre feldolgozhatatlannak tűnő traumába, hogy a mi nagyvárosainkat köröskörül lekapcsolták rólunk, s egyik megmaradt városunkból a másik városba szinte kizárólag Budapesten keresztül vezet út.

Hiába próbált az Alkotmánybíróság Esztergomban tanácskozni, csak Budapestre került.

Hiába igyekeznek egyes szakmai körök rendszeresen Szegeden ülésezni, a Pécsről érkezők például biztosan nem tudnak megfordulni egy nap alatt, így hamar Budapestre kerül át a program.

Középiskolásokat hív el a Bárka Színház dalszövegfordító eredményhirdetésre, ahol az ő nyertes szövegeiket is eléneklik a színészeik. Hogy, hogy nem, az egyik pécsi kislányéra nem kerül csak sor. Az egész program (eredményhirdetéssel, szonéneklésekkel, pólóatadással együtt) nem több fél óránál. A diákokat nem hívják meg egy pogácsára vagy üdítőre, nem mutatják meg nekik a színházat, nem kezdeményeznek velük beszélgetést. Sem útiköltség-térítést nem ajánlanak fel nekik, sem nem kérdezik meg, van-e tervük a vonatuk indulásáig.

A fővárosi rendezvények nagy része nem számol útiköltséggel, szállással. Amikor feltűnik nekik, hogy nem-budapestiek is akadnak a résztvevők közt, elvárják, hogy ők oldják meg ismerősöknél a szállást, s figyelemre méltó logikai-retorikai gondolatmenetet hajtanak végre: ők demokratikusan egységes tiszteletdíjat fizetnek (ha fizetnek), s mindenki arra használja fel, amire kívánja.

Az utazás, különösen Pécs–Budapest viszonylatban, egyre hosszabb időt vesz igénybe. A három helyett immár inkább négy órát, annyi a késés is. Tőlünk vajon miért kétóránként indulnak intercityk a fővárosba, amikor például Debrecenből óránként?

Esti programon nem tudunk úgy részt venni, hogy még aznap hazaérjünk. Az utolsó intercity 19.56-kor indul vissza Pécsre. Program utáni informális beszélgetésen végképp nem maradhatunk, csak ha szállást szerzünk.

A közigazgatás messze nem decentralizált. A különböző adminisztratív centrumok, követségek, archívumok, könyvtárak, források, levéltárak, az országos médiumok nagy része Budapesten található, ahogy a rendezvények túlnyomó többsége is. A hozzáférés mindezekhez számunkra nem adott, nem tudunk két másik ügyünk végzése közt például beugrani a könyvtári, levéltári boxba, ahol vár ránk a raktárból felhozott ritka anyag, hangzott el a Metszéspontok-konferencián is...

Az internet nem old meg mindent, a régi témák kutatóinak, a filológusoknak különösen nem elégséges, ami rajta van.

A Metszéspontok-konferencián, a női karriertörténeteket felvonultató könyv élő interjúkkal tarkított bemutatóján Font Márta professzorasszony egy kérdésre elmondta: annak nem érezte hátrányát pályáján, hogy nő, annak annál inkább, hogy vidéki. Sokszoros erőfeszítésbe kerül vidékiként, azaz nem-budapestiként hasonló mértékben, mint a fővárosiaknak, a szakma helyein jelen lennünk; képviselni, medializálni magunkat.

Figyelemre méltó, hogy ugyanilyen ívű, retorikájú és logikájú diskurzusok zajlanak a nők szerepei kapcsán. A nő természetesen nem kevésbé alkalmas intellektuális teljesítményre (ahogyan a vidéki sem), szociális betagozódása miatt azonban ugyanúgy extra erőfeszítéseket kell tennie, sokszoros hátrányt leküzdenie. Fogalmi csapdák sokaságát kell kikerülnünk ennek megértéséig.

Messze nem tartunk még ott tehát, hogy decentrumban érezhessük magunkat. Rajtunk is múlik, hogy öntudatosan figyelmeztetjük-e a közvéleményt s a politikát, hogy ebbe nem nyugszunk bele, vagy beleegyezően a csúsztatásba: vidéken ugyanúgy születhet nagy teljesítmény, nem számít, ki hol lakik, s a kánonképződés nem helyfüggő.

IRODALOM

- Balogh Margit és Palasik Mária (szerk.) (2020): *Nők a magyar tudományban*. Budapest: Napvilág.
- Lóránd Zsófia, Scheibner Tamás, Vaderna Gábor és Vári György (szerk.) (2005): *Laikus olvasók? A nem-professzionális olvasás értelmezési lehetőségei*. Budapest: L'Harmattan.
- Mosoniné Fried Judit és Tolnai Márton (szerk.) (2005): *A tudományon kívül és belül. Tanulmányok a társadalom és a tudomány kapcsolatáról*. Budapest: MTA KSZI.
- V. Gilbert Edit (szerk.) (2003): *A perifériáról a centrum. Világirodalmi áramlás a 20. század középő évtizedeitől 1*. Pécs: PTE.
- V. Gilbert Edit (szerk.) (2004a): *A perifériáról a centrum. Világirodalmi áramlás a 20. század középő évtizedeitől 2*. Pécs: Pro Pannonia Kiadó és Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszék.
- V. Gilbert Edit (szerk.) (2004b): *From Periphery to Centre*. Pécs: Pro Pannonia és Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti tanszék.
- V. Gilbert Edit (szerk.) (2005): *A perifériáról a centrum. Világirodalmi áramlás a 20. század középő évtizedeitől 3*. Pécs: Pro Pannonia és Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszék.
- V. Gilbert Edit (2010): Az igényes laikus. A laicitás dicsérete és veszélye. *Kritika*, 39 (1): 22–27. Interneten: http://nol.hu/kritika/20100125-az_igényes_laikus